

سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم جعل رایانه‌ای

رضا ترنج مهرگان^۱

چکیده:

تحقیق حاضر به بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم جعل رایانه‌ای می‌پردازد. جرم موصوف نخستین بار در ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ مورد توجه قانونگذار قرار گرفت و بعد از آن در مواد ۶ و ۷ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ و به عبارتی مواد ۷۳۴ و ۷۳۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ به عنوان مصدق از جرایم علیه امنیت و آسایش روانی مورد تصویب قانونگذار قرار گرفت. به نظر می‌رسد سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم جعل رایانه‌ای با چالش‌های خاصی مواجه می‌باشد که می‌توان برخی از مهم‌ترین آنها را به شرح ذیل دانست. نخستین چالش مهم در سیاست جنایی تقنینی مرتبط با جعل رایانه‌ای به عدم ارایه تعریف روشن و شفاف از جرم موصوف و عدم تبیین دقیق عناصر مادی و معنوی آن، چه در قانون تجارت الکترونیک و چه در قانون جرایم رایانه‌ای بر می‌گردد. موضوعی که موجب شده است حدود و ثغور جرم مذکور چندان معین و مشخص نباشد و از طرف دیگر می‌توان به نوعی دیدگاه متعارض در خصوص نسخ شدن یا نشدن ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیک توسط ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای اشاره نمود. در یکی از دیدگاه‌ها چنین آمده است که قانون ۱۳۸۸، قانون ۱۳۸۲ را نسخ می‌کند چرا که در پایان آن آمده است: قوانین و مقررات مغایر با این قانون ملغی است. در دیدگاه دیگر چنین آمده است اگر جعل رایانه‌ای به نحو مقرر در بستر مبادلات الکترونیکی ارتکاب یابد، قانون ۱۳۸۲ اعمال می‌شود و در سایر موارد قانون ۱۳۸۸ و همین تعارض‌ها ابهامات خاصی را در قلمرو جرم جعل رایانه‌ای را موجب شده است مشکلی که در سیاست جنایی تحت عنوان تعدد قوانین مرتبط از آن یاد می‌گردد. از سوی دیگر عدم تصویب قانون جامع و کامل در خصوص جرایم رایانه‌ای و از جمله جعل رایانه‌ای و عدم وجود ساز و کارهای مناسب در جهت پیشگیری از جرم جعل رایانه‌ای در سیاست جنایی تقنینی ایران از دیگر چالش‌های مهم به شمار می‌آیند. تحقیق حاضر بر آن است که با روش توصیفی-تحلیلی سیاست جنایی تقنینی ایران را در قبال جرم جعل رایانه‌ای ترسیم و تبیین نماید.

کلیدواژه‌ها: سیاست جنایی تقنینی، جرم، جعل رایانه‌ای، داده‌ها، رایانه

مقدمه

در این تحقیق بر آنیم که سیاست جنایی ایران را در قبال جرم جعل رایانه‌ای مورد بررسی و ارزیابی محتوایی قرار دهیم. جعل رایانه‌ای از جمله جرایم علیه امنیت و آسایش روانی به شمار می‌آید که دارای تفاوت‌های خاص از جهات متعدد و از جمله عناصر مادی و معنوی با جعل سنتی می‌باشد و در زمره جرایم مهم رایانه‌ای به شمار می‌آید. جعل رایانه‌ای تحولات و تطورات قانونی متعددی را طی نموده است؛ از تصویب ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح تا ماده ۶۸ قانون تجارت

^۱- دانشجوی دوره دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی - دادرسی محاکم حقوقی اصفهان

الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ و مواد ۶ و ۷ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ تا مواد ۷۳۴ و ۷۳۵ قانون مجازات اسلامی که همان مواد ۶ و ۷ قانون جرایم رایانه‌ای می‌باشند، همگی در خصوص جرم موصوف نکاتی را مطرح نموده‌اند. اما با در نظر گرفتن قوانین موصوف به خوبی می‌توان فهمید که جعل رایانه‌ای از جهت سیاست جنایی تقنینی تحولات یکسانی را پشت سر نهاده است. بلکه در ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح از مصادیقی صحبت می‌نماید که انطباق و قرابت بیشتری با جرم جعل سنتی دارد و از طرف دیگر در قانون جرایم رایانه‌ای و قانون تجارت الکترونیک نیز علی‌رغم اینکه از عبارات تخصصی مرتبط با جعل رایانه‌ای استفاده شده است اما در قانون اخیرالذکر از جهت مصادیق و شمول و قلمرو جرم‌انگاری، تفاوت‌های خاصی با هم دارند و این امر تا حدودی تحلیل و ارزیابی سیاست جنایی تقنینی مرتبط با جعل رایانه‌ای را دشوار ساخته است. تحقیق حاضر می‌خواهد ضمن توصیف مهم ترین مفاهیم مرتبط با تحقیق به بیان مبانی قانونی جعل رایانه‌ای و تحولات و تطورات مرتبط با آن پرداخته و در نهایت ارزیابی و تحلیل محتوایی از سیاست جنایی جعل رایانه‌ای را در پرتو روش تحقیق توصیفی - تحلیلی ارائه دهد.

۱- مفهوم‌شناسی

در این قسمت ابتدا به مهم ترین مفاهیم مرتبط با موضوع می‌پردازیم تا بتوانیم درک دقیق و عالمانه‌ای از جعل رایانه‌ای داشته باشیم. پیداست هنگامی می‌توان به مفهوم دقیق و درستی از جعل رایانه‌ای دست یافت که با پاره‌ای از مفاهیم مهمی همچون جرایم رایانه‌ای و جعل سنتی آشنا شویم و آنگاه به مفهوم واقعی جعل رایانه‌ای بپردازیم.

۱-۱. جرایم رایانه‌ای

یکی از مهمترین مفاهیم مرتبط با جرم جعل رایانه‌ای، ارایه تعریف از جرایم رایانه‌ای می‌باشد. در واقع «کنش های مثبت یا منفی مخالف نظم اجتماعی افراد در جامعه که به موجب قانون برای آن مجازات یا اقدامات تأمینی تعیین شده باشد، جرم نام دارد. پس جرم عمل یا ترک عملی قابل مجازات (یا اقدامات تأمینی است) که قانون آن را مشخص می‌کند. باید این نکته را بلافاصله یادآوری کنیم، کنش های مخالف نظم اجتماعی همیشه عنوان جرم نمی‌گیرند، بلکه فقط وقتی جرم نامیده می‌شوند که مجازات (یا اقدامات تأمینی و تربیتی) برای آنها منظور شده باشد. در غیر این صورت، اعمال ضد اجتماعی که نام جرم در مفهوم قانونی آن ندارند می‌توانند در محدوده جرم‌شناسی و نه حقوق جزا مورد مطالعه قرار گیرند» (نوربها، ۱۳۸۳، ۵۰). از این رو قانون محور و مبنای مهم و اصلی در ارایه تعریف از جرم می‌باشد. همچنان که ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ارایه تعریف از جرم چنین بیان می‌دارد: «هر فتاری اعم از فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود». نکته مهم این است که: «نوآوری این ماده نسبت به ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ این است که قانونگذار کلمه رفتار را برای تحقق عنصر مادی جرم به کار برده و آن را اعمل از فعل و ترک فعل دانسته است و در واقع با توجه به این که در جرایم مختلف، عنصر مادی به دو صورت فعل یا ترک فعل قابل تحقق است با به کار بردن یک اصطلاح جامع، هر دو مصداق را مورد توجه قرار داده است. به همین جهت در این قانون، هر جا سخن از عنصر مادی جرم به میان آمده است، از اصطلاح رفتار استفاده شده که اعم از فعل و ترک فعل است» (مصدق، ۱۳۹۲، ۲۵). «از آن زمان که رایانه به شکل سیستم مصطلح کنونی درآمد، همراه با مزایای بی‌شمار خود منشأ سوءاستفاده‌هایی نیز شد. در حقیقت، رایانه‌ها تنها یک ابزارند و این افراد هستند که مرتکب جرایم رایانه‌ای می‌شوند و مردم نیز فایل‌های رایانه‌ای را می‌توانند به عنوان منابع اطلاعات حفاظت شده یا حساس مورد استفاده قرار دهند. این‌گونه مجرمان یکی از قوی‌ترین ابزار اطلاعاتی را به دست گرفتند و در عرصه‌های گوناگون هنرنمایی کردند. از

اواسط دهه ۱۹۷۰ میلادی مطالعات تجربی در مورد جرم رایانه‌ای با استفاده از متدهای تحقیقاتی رشته جرم‌شناسی انجام شد. در دهه ۱۹۸۰ میلادی نظرات علمی و عمومی در مورد جرم رایانه‌ای به سرعت تغییر یافت و مشخص شد که جرم رایانه‌ای محدود به جرایم اقتصادی نبوده، تمام تعرضات نسبت به همه منافع را شامل می‌شود...» (طارمی، ۱۳۸۶، ۱۳).

با عنایت به مطالب پیش گفته می‌توان جرایم رایانه‌ای را این گونه تعریف نمود: «جرم رایانه‌ای به یک جرم کیفری اطلاق می‌شود که با ظهور تکنولوژی رایانه‌ای امکان‌پذیر می‌باشد و به عبارتی دیگر می‌توان گفت جرم رایانه‌ای یک جرم سنتی است که با استفاده از رایانه، فوق‌العاده دگرگون و تغییر یافته به گونه‌ای که مأموران اجرای قانون برای کشف و بررسی این جرم نیاز به درک و شناخت اساسی از رایانه‌ها دارند» (ایازی، ۱۳۸۹، ۱۳۰). در قوانین موضوعه مرتبط با جرایم رایانه‌ای قانونگذار از تعریف مرتبط با جرم یا جرایم رایانه‌ای اجتناب نموده است و از این رو و با عنایت به آنچه که آمد باید گفت جرم رایانه‌ای جرمی می‌باشد که موضوع و زمینه و بستر ارتكابی آن داده یا سامانه رایانه‌ای باشد. پیداست «جرایم رایانه‌ای، نوعی از جرایم اینترنتی می‌باشند و نسل سوم جرایم رایانه‌ای محسوب می‌شوند که در محیط رایانه بوجود می‌آیند. طبیعت این جرایم و سوء استفاده‌های مرتکب شده در این دنیای مجازی جدید هیچ‌گاه در دنیای حقیقی دیده نشده است. امنیت ناکافی تکنولوژی همراه با طبیعت مجازی آن فرصت مناسبی را در اختیار افراد شرور قرار می‌دهد. نگران‌کننده‌ترین جنبه فضای رایانه‌ای، انتشار سریع اطلاعات در آن می‌باشد. در فضای رایانه برای جستجو و پیدا کردن این جرایم، مشکلات؛ پیچیده‌تر می‌شود. در دنیای واقعی دزدی از بانک کاملاً مشخص است چرا که بعد از سرقت در خزانه بانک پولی موجود نیست ولی در تکنولوژی رایانه‌ای شدن یک خزانه می‌تواند بدون هیچ علامتی خالی شود یا سارق می‌تواند یک کپی دیجیتالی کامل از نرم‌افزار مسروقه بگیرد و نرم‌افزار اصلی را همان‌طور که دقیقاً بوده باقی بگذارد. در فضای رایانه کپی عیناً برابر با اصل است» (همان، ۱۲۴).

در پایان شایسته است به یکی از تعاریف نسبتاً دقیق از جرایم اینترنتی در جهت فهم و درک دقیق از این جرایم و تمایز آنها با جرایم رایانه‌ای اشاره نماییم. «جرایم اینترنتی که از آن به عنوان جرایم شبکه‌ای نیز یاد می‌شود، جرایمی هستند که در ارتباط با شبکه جهانی اینترنت و نه صرفاً رایانه به وقوع می‌پیوندد. جرم اینترنتی در واقع مصداقی از جرایم رایانه‌ای محسوب می‌شود. لازمه انجام جرم اینترنتی، دسترسی به رایانه است اما لازمه ارتكاب سایر جرایم رایانه‌ای به مفهوم عام، دسترسی به اینترنت نمی‌باشد. بدین ترتیب جرایم اینترنتی را می‌توان مکمل جرایم رایانه‌ای دانست و امروزه جرایم نسل سوم رایانه که به جرایم مجازی معروفند، غالباً از طریق شبکه اینترنت به وقوع می‌پیوندند» (عزیزی، ۱۳۹۴، ۴۵-۴۴).

۱-۲. جعل سنتی و رایانه‌ای

یکی دیگر از مفاهیم مهم و در عین حال برجسته و شاخص مرتبط با تحقیق حاضر مفهوم جعل سنتی می‌باشد. به عبارت بهتر زمانی می‌توان به فهم حقیقی از مفهوم جعل رایانه‌ای دست یافت که ابتدا به ارایه تعریفی از جعل سنتی بپردازیم. در قانون مجازات اسلامی تعریفی از جرم جعل سنتی ارایه نشده است بلکه صرفاً احکام و ضوابط مرتبط با انواع متنوع و گوناگون آن در مواد ۵۲۳ و ۵۴۲ در فصل پنجم قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ و قوانین خاص آورده شده است. و از این رو به منظور ارایه مفهوم جعل بایستی به تعاریف ارایه شده از سوی حقوقدانان و یا رویه قضایی رجوع نمود. در یکی از تعاریف ارایه شده چنین آمده است: «جعل و تزویر عبارت است از قلب متقلبانه حقیقت به زیان دیگری به یکی از طرق مذکور در قانون در یک سند یا نوشته یا چیز دیگر» (گلدوزیان، ۱۳۹۱، ۴۲۴). اما یکی دیگر از حقوقدانان با نقد تعریف مذکور از جعل چنین اشعار می‌دارد: «به نظر

نگارنده قلب حقیقت در قرارها، اظهارات و مکتوبات صرفاً دروغ هم وجود دارد، مثل این که کسی شفاهاً یا کتباً و به دروغ خود را دارای تحصیلات عالی یا برخوردار از یک مقام دولتی و نظایر آنها معرفی کند یا دو طرف قرارداد، برای ایراد ضرر به اداره مالیات، در هنگام تنظیم سند بیع قیمت غیرواقعی را در آن منعکس نمایند... نگارنده تعریف زیر را از جرم جعل ارائه می‌دهد و معتقد است که قانونگذار ما باید به جای ارائه برخی از معانی و مصادیق جرم جعل در ماده ۵۲۳، که فایده عملی چندانی نیز بر آنها متصور نیست به ارایه چنین تعریفی از جرم جعل بپردازد: ساختن یا تغییر دادن آگاهانه نوشته یا سایر چیزهای مذکور در قانون به ضرر دیگری به قصد جا زدن آنها به عنوان اصل» (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۶، ۲۴۷). در قوانین مرتبط با جرم جعل رایانه‌ای و از جمله قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ تعریفی از جرم جعل رایانه‌ای ارایه نشده است اما به نظر می‌رسد در این خصوص به نظریات و دیدگاه‌های حقوقدانان بسنده نماییم. شورای اروپا جرم موصوف را چنین تعریف نموده است: «وارد کردن، تغییر، محو یا موقوف‌سازی داده‌های کامپیوتری یا برنامه‌های کامپیوتری یا دیگر مداخلات در زمینه داده‌پردازی از طریق یا تحت شرایطی که در قوانین ملی تشریح شده است، متشکل جرم جعل است اگر به خاطر هدف های مرسوم، چنین جرمی ارتکاب یافته باشد» (باستانی، ۱۳۸۶، ۵۴).

در مجموع و با عنایت به عدم تعریف از جرم جعل رایانه‌ای در قوانین مرتبط با آن به نظر می‌رسد تعریف ذیل تا حدودی قابل قبول باشد: ورود، ایجاد، تغییر، محو، توقف داده پیام در هر ابزار ارتباطی یا ابزار انتقال‌دهنده داده پیام به قصد جا زدن آنها به عنوان داده پیام معتبر برای استفاده خود یا دیگری و به ضرر غیر.

۲- مبانی قانونی مرتبط با جرم جعل رایانه‌ای

در این قسمت سعی می‌گردد مهم ترین مبانی قانونی مرتبط با جرم جعل رایانه‌ای مورد بررسی قرار گیرد. پیداست، سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم موصوف هنگامی روشن و مشخص می‌گردد که با مبانی و سیر تحولات قانونی مرتبط با موضوع آشنا شویم تا بتوانیم سیر تحولات تقنینی جعل رایانه‌ای را از زمان نخستین قانون مرتبط با آن تا به امروز مورد ارزیابی قرار دهیم.

۲-۱. قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹

هر چند نخستین تلاش‌ها در جهت جرم‌انگاری جرائم رایانه‌ای به قبل از تصویب قانون موصوف بر می‌گردد اما به نظر می‌رسد اولین قانونی که تا حدود زیادی به طور شفاف به جرم جعل رایانه‌ای پرداخت، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹ بود. در ماده ۱۳۱ قانون موصوف چنین آمده است: «هرگونه تغییر یا حذف اطلاعات، الحاق، تقدیم یا تأخیر تاریخ نسبت به تاریخ حقیقی و نظایر آن که به طور غیرمجاز توسط نظامیان در سیستم رایانه و نرم‌افزارهای مربوط صورت گیرد و همچنین اقداماتی از قبیل تسلیم اطلاعات طبقه‌بندی شده رایانه‌ای به دشمن یا افرادی که صلاحیت دسترسی به آن اطلاعات را ندارند، افشای غیرمجاز اطلاعات، سرقت اشیاء دارای ارزش اطلاعاتی مانند CD یا دیسک‌های حاوی اطلاعات یا معدوم کردن آنها یا سوءاستفاده‌های مالی که نظامیان به وسیله رایانه مرتکب شوند، جرم محسوب و حسب مورد مشمول مجازات‌های مندرج در مواد مربوط به این قانون می‌باشند.» همان گونه که از عبارت صدر ماده موصوف به روشنی بر می‌آید پاره‌ای از مصادیق مهم جعل از سوی قانونگذار مورد جرم‌انگاری قرار گرفته است و این مصادیق عبارتند از تغییر یا حذف اطلاعات، الحاق، تقدیم یا تأخیر تاریخ نسبت به تاریخ حقیقی. اما باید دانست عمده این مصادیق از مصادیقی می‌باشند که در تعریف ارایه شده از جعل سنتی قرار می‌گیرد و در واقع مصادیقی می‌باشند که در ماده ۵۲۳ قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) مورد توجه و عنایت

بوده اند. در ماده ۵۲۳ چنین آمده است: «جعل و تزویر عبارتند از: ساختن نوشته یا سند یا ساختن مهر یا امضای اشخاص رسمی یا غیررسمی، خراشیدن یا تراشیدن یا قلم بردن یا الحاق یا محو یا اثبات یا سیاه کردن یا تقدیم یا تأخیر تاریخ سند نسبت به تاریخ حقیقی یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا به کار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نظایر اینها به قصد تقلب». مقایسه ماده ۵۲۳ با مفاد ۱۳۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ به روشنی گویای این نکته است که مصادیق مورد اشاره در ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح دقیقاً برخی از مصادیق مورد اشاره در ماده ۵۲۳ قانون تعزیرات می‌باشد و این امر به خوبی نشانگر عدم دقت و توجه کافی قانونگذار و یا شاید عدم اشراف به مصادیق جرم جعل رایانه‌ای بوده است. مضاف بر اینکه هرچند ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح از عبارت نظایر آن استفاده می‌نماید اما باید خاطر نشان ساخت که واژه نظایر آن به مصادیقی از جنس همان مصادیق جعل سنتی بر می‌گردد، مصادیقی که برخی از آن‌ها در خود ماده موصوف ذکر شده است.

۲-۲. قانون تجارت الکترونیک

«تأثیر اینترنت در تمام سطوح، تحولات زیادی ایجاد نمود، از جمله اینترنت در تجارت بین‌الملل بسیار مؤثر واقع شد. ابعاد اقتصادی و جنبه‌های حقوقی این تحول رشته‌های نوینی را در حوزه علوم اقتصاد، کامپیوتر و حقوق ایجاد کرد که حقوق تجارت الکترونیکی از جمله عرصه‌های نوین این رشته است. دولت جمهوری اسلام ایران نیز برای بسترسازی قانونی اقدام به تهیه لایحه‌ای در این خصوص نمود و در تاریخ ۱۳۸۱/۵/۹ این مأموریت را به عهده سه وزارتخانه بازرگانی، علوم تحقیقات و فناوری و پست و تلگراف و تلفن قرار داد و سرانجام این لایحه در هفدهم دی‌ماه ۱۳۸۲ و در مجلس تصویب و در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۴ از طرف شورای نگهبان تأیید شد و در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۹ در روزنامه رسمی به چاپ رسید» (زارعی و هوشیاران، ۱۳۸۸، ۲۱۹). در ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی به موضوع جعل رایانه‌ای اختصاص یافته است و در این راستا چنین اشعار می‌دارد: «هر کس در بستر مبادلات الکترونیکی، از طریق ورود، تغییر، محو و توقف داده پیام و مداخله در پردازش داده پیام و سیستم‌های رایانه‌ای، و یا استفاده از وسایل کاربردی سیستم‌های رمزگذاری تولید امضاء مثل کلید اختصاصی، بدون مجوز امضا کننده و یا تولید امضای فاقد سابقه ثبت در فهرست دفاتر اسناد الکترونیکی و یا عدم انطباق آن وسایل با نام دارنده در فهرست مزبور و اخذ گواهی مجعول و نظیر آن، اقدام به جعل داده پیام دارای ارزش مالی و اثباتی نماید تا با ارائه آن به مراجع اداری، قضایی، مالی و غیره به عنوان داده پیام‌های معتبر استفاده نماید جاعل محسوب و به مجازات حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی به میزان پنجاه میلیون ریال محکوم می‌شود.» قانون تجارت الکترونیک برخلاف قانون مجازات نیروهای مسلح برای نخستین بار با استفاده از عبارات و کلمات تخصصی و مرتبط با جرایم رایانه‌ای به ارایه مختصات و ویژگی‌های جرم جعل رایانه‌ای پرداخته است و این امر نوعی تحول در راستای جرم‌انگاری جرم جعل رایانه‌ای به شمار می‌آید و از سوی دیگر قانونگذار در قانون تجارت الکترونیک بر این موضوع تأکید نموده است که جرم موصوف باید در بستر مبادلات الکترونیکی انجام شود و این موضوعی است که در قانون مجازات نیروهای مسلح مورد توجه و عنایت نبوده است. از سوی دیگر باید دانست قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح همان‌طور که از عنوان آن به خوبی بر می‌آید، مختص نیروهای مسلح بوده و از این رو جعل مندرج در آن قانون صرفاً از سوی پرسنل نیروهای مسلح انجام می‌گیرد. این در حالی است که مرتکب جعل رایانه‌ای موضوع ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ همان‌طور که از عبارت مندرج در آن بر می‌آید هرکس می‌باشد و از این رو محدودیتی نداشته و حتی اشخاص

حقوقی را نیز در بر می‌گیرد. «ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی شامل جعل داده پیام‌های دارای ارزش مالی و اثباتی می‌باشد... و از طرفی موضوع بزه نیز داده پیام‌های دارای ارزش مالی و اثباتی و داده‌های قابل استناد می‌باشد» (تورنگ، ۱۳۹۱، ۱).

۲-۳. قانون جرایم رایانه‌ای

ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای به عنوان عنصر قانونی جرم جعل رایانه‌ای در قانون جرایم رایانه‌ای به شمار می‌آید و از این رو چنین اشعار می‌دارد: «هرکس به طور غیرمجاز مرتکب اعمال زیر شود، جاعل محسوب و به حبس از یک تا پنج سال یا جزای نقدی از بیست میلیون (۲۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا یکصد میلیون (۱۰۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد: الف) تغییر یا ایجاد داده‌های قابل استناد یا ایجاد یا وارد کردن متقلبانه داده به آنها؛ ب) تغییر داده‌ها یا علائم موجود در کارت‌های حافظه یا قابل پردازش در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا تراشه‌ها یا ایجاد یا وارد کردن متقلبانه داده‌ها یا علائم به آنها. اما در خصوص عنصر روانی جرم جعل رایانه‌ای برخلاف اصطلاحات و عبارات معمول و رایج در عنصر معنوی جرایم سنتی در این جا خبری از اصطلاحات مذکور نمی‌باشد و صدر ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای صرفاً چنین بیان می‌دارد: «هرکس به طور غیرمجاز مرتکب اعمال زیر شود...» که به نظر می‌رسد قانونگذار خواسته است عنصر معنوی جرم جعل رایانه‌ای را در عبارت موصوف بیان نماید. «در تحلیل عنصر روانی با توجه به آنچه در جعل سنتی بیان گردید که عنصر روانی آن عمدی باشد در این ماده عنصر روانی مبهم بیان شده و به نوعی در عنصر روانی جرم تعمیم قائل شده است و شامل عمد و غیرعمد می‌گردد. سوءنیت به معنای عمد در تحقق آن، شرط نمی‌باشد و اگر مرتکب صرفاً به صورت غیرمجاز مرتکب موارد مذکور در بند الف و ب شود اگرچه به صورت غیرعمدی مجرم محسوب شده و مستحق مجازات می‌باشد ولی با توجه به اصول کلی حقوق جزا و تفسیر قوانین به نفع متهم و با توجه به اینکه هر جرمی نیازمند عنصر روانی می‌باشد و از دیگر سو این جرم از جرایم مادی محض نمی‌باشد، عنصر روانی جعل رایانه‌ای علم و عمد می‌باشد و علاوه بر آن با توجه به ادامه ماده ۶ نیازمند سوءنیت خاص است و مرتکب علاوه بر قصد مجرمانه باید قصد نتیجه را که بند الف و ب آمده داشته باشد. به عبارت دیگر مرتکب در جرایم رایانه‌ای در عین اینکه باید نسبت به عمل ارتكابی علم داشته و عمداً مرتکب آن شود، باید نتیجه عمل را نیز قصد نموده باشد و تغییر داده‌ها یا علائم موجود در کارت‌های حافظه یا قابل پردازش در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا تراشه‌ها یا ایجاد یا وارد کردن متقلبانه داده‌ها یا علائم به آنها را اراده کرده باشد» (گرایلی، ۱۳۸۹، ۱۷۰). اما در خصوص رکن مادی جرم جعل رایانه‌ای نیز باید گفت از طریق فعل مثبت همچون تغییر و ایجاد و وارد کردن انجام می‌گیرد و ترک فعل نمی‌تواند عنصر مادی جرم قرار گیرد. از سوی دیگر باید افزود که «ماده مذکور به طور ظریفی به این نکته که در اسناد شرط می‌باشد که به ضرر غیر باشد اشاره می‌نماید و چنین بیان می‌دارد: داده‌های قابل استناد... این کلمه قابل استناد چند نکته را القا می‌نماید: اولاً، جعل در مورد همه داده‌های رایانه‌ای معنا ندارد بلکه باید این داده‌ها قابل استناد باشد یعنی دارای ارزش مادی و معنوی برای ارائه به دادگاه، محل کار، اشخاص حقوقی و حقیقی باشد، بنابراین صرف تغییر یا ایجاد داده‌های رایانه‌ای جعل نمی‌باشد بلکه حتماً باید این داده‌ها قابل استناد باشد لذا اگر شخصی در فایلی که هیچ‌گونه اثر حقوقی بر آن مترتب نمی‌باشد تغییر ایجاد نماید مرتکب جعل نشده است؛ ثانیاً، از این کلمه استفاده می‌شود که در جعل رایانه‌ای عنصر ضرر نیز شرط است، قابلیت استناد به نفع شخص و علیه دیگری است یا شخص متضرر هر که باشد ولو جامعه؛ ثالثاً، ماده اطلاق دارد و نوع استناد و مرجع استناد و شخص استنادکننده خصوصیتی ندارد بلکه اگر این داده رایانه‌ای قابلیت استناد را داشته باشد کفایت می‌کند. در ادامه ماده آمده است: «... یا ایجاد یا وارد کردن متقلبانه داده به آنها.» سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا صفت متقلبانه فقط صفت برای دو مورد اخیر است که همان ایجاد و وارد کردن باشد و یا

اینکه به جمله قبل نیز سرایت داده می شود؟ در جواب باید گفت از ظاهر جمله چنین استنباط می شود که این صفت اختصاص به جمله اخیر دارد و در جمله اول مهم قابل استناد بودن داده ها می باشد و در جمله دوم ایجاد و وارد کردن متقلبانه داده. به عبارت دیگر در تغییر و ایجاد داده های قابل استناد قبلاً فایل یا داده های رایانه ای وجود نداشته و مرتکب آنها را ایجاد کرده و اگر هم وجود داشته در محتوای آنها تغییری ایجاد نکرده بلکه آنها را جابجا نموده است ولی در جمله دوم، از قبل فایل و داده های رایانه ای وجود داشته و مرتکب در محتوای داده ها بوسیله ایجاد مطلب در محل مورد نظر و یا وارد کردن داده از محل دیگر به آنها به صورت متقلبانه تغییر ایجاد کرده است» (همان، ۱۷۱-۱۷۰). همچنین در ادامه ماده ۶ قانون جرایم رایانه ای به موضوع داده های موجود در کارت های حافظه و یا قابل پردازش در سامانه های مخابراتی و رایانه ای اشاره نموده است که در بند ب ماده ۶ قانون جرایم رایانه ای مقرر نموده تغییر داده ها یا علائم موجود در کارت های حافظه یا قابل پردازش در سامانه های رایانه ای یا مخابراتی یا تراشه ها یا ایجاد یا وارد کردن متقلبانه داده ها یا علائم به آنها» در این بند تنها تفاوتی که با بند الف ماده ۶ دارد این است که به جای داده های قابل استناد به موضوع کارت های حافظه یا قابل پردازش اشاره شده است. و در ماده ۷ قانون جرایم رایانه ای نیز موضوع استفاده از سند مجعول مدنظر قرار گرفته است.

۳- تحلیل سیاست جنایی تقنینی در خصوص جرم جعل رایانه ای

پس از توضیح و توصیف مبانی قانونی مرتبط با جرم جعل رایانه ای هم اکنون به بیان و تحلیل سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم موصوف خواهیم پرداخت و در این راستا مهم ترین محورها و پیام های سیاست جنایی تقنینی ایران در ارتباط با جعل رایانه مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

۳-۱. تعدد قوانین

یکی از چالش های مرتبط با سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم جعل رایانه ای موضوع تعدد قوانین می باشد. در واقع تعدد قوانین یکی از چالش های پیش روی سیاست جنایی ایران به طور کلی می باشد که در خصوص جرم جعل رایانه ای نیز موضوعیت می یابد. «بدین ترتیب، حجم و گستردگی قوانین مصوب، آن چنان وسیع و پیچیده می گردد که نه تنها مراجع قضایی، بلکه جامعه علمی و دانشگاهی را نیز در آگاهی و اشراف به قوانین موضوعه و تعیین قانون حاکم به چالش و بحران می کشاند. نتیجه این بحران، موجبات سوءاستفاده و استفاده ابزاری از قوانین را مهیا می سازد و حقوق متهمین، بزه دیدگان و سایر شهروندان را به مخاطره می افکند» (نجفی توانا، ۱۳۸۶، ۱۱). در خصوص جعل رایانه ای نیز قوانین متعددی تصویب شده است قوانینی همچون قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مصوب ۱۳۸۲، قانون تجارت الکترونیک ۱۳۸۲ قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸، قوانینی که با عنایت به موضوع و عنوان آنها هر یک در حوزه خاصی کاربرد دارد و این امر بر پیچیدگی های موضوع می افزاید. در واقع پیچیدگی موضوع از این بابت است که به عنوان مثال در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ و ماده ۱۳۱ آن همان طور که آمد علی رغم اینکه در خصوص جعل رایانه ای و برخی دیگر از عناوین مجرمانه نظامیان که به وسیله رایانه انجام می گیرد می باشد اما از مصادیقی در این ماده استفاده شده است که عمدتاً افعال و مصادیق مندرج در ماده ۵۲۳ قانون تعزیرات در خصوص جرم جعل سنتی را یادآوری می نماید و همین امر موجب ایجاد چالش های جدی بویژه در رویه قضایی در خصوص جرم جعل رایانه ای نظامیان می گردد، چرا که در قانون تجارت، الکترونیک و قانون جرایم رایانه ای از مصادیقی استفاده شده است که منحصر به جرم جعل رایانه ای بوده و موضوعیتی و ارتباطی با جعل سنتی ندارند و همین امر و تعدد قوانین مرتبط با جعل رایانه ای موجبات ایجاد و بروز چالش های مهم و اساسی گردیده و می گردد.

۲-۳. فقدان تخصص و تخصص‌گرایی لازم در وضع قوانین مرتبط با جعل رایانه‌ای

یکی از نقدهای جدی که بر سیاست جنایی ایران در قبال جرم جعل رایانه‌ای وجود دارد فقدان تخصص‌گرایی لازم در وضع قوانین جعل رایانه‌ای می‌باشد. «قانونگذاری و ترسیم سیاست جنایی، یک فن و حتی یک هنر است. امروزه دامنه و گستره علوم به حدی توسعه یافته است که هر علمی به تناسب زمینه تخصصی ویژه، به شاخه‌های مختلفی تقسیم شده است و از این رو از یک فرد عامی، غیرمتخصص و غیرحقوقدان نباید انتظار وضع قوانین کارآمد، جامع و بی‌عیب و نقص را در سر پروراند» (همان، ۱۲). ضعف تخصص و تخصص‌گرایی را به وضوح در وضع و تصویب ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح می‌توان مشاهده نمود چه اینکه از عبارات و کلماتی در توصیف جرم جعل رایانه‌ای استفاده شده است که به وضوح با ماهیت جرم جعل رایانه‌ای و مصادیق آن مبایت داشته و همسویی بیشتری با جرم جعل سنتی دارد.

۳-۳. استفاده از اصطلاحات عام در قانونگذاری

یکی از ویژگی‌های خاص سیاست جنایی ایران در قبال جرم جعل رایانه‌ای در مقایسه با جرم جعل سنتی به استفاده از اصطلاحات عام در قانونگذاری جعل رایانه‌ای در مقایسه با جرم جعل سنتی بر می‌گردد. به عنوان مثال در جرم جعل سنتی سوءنیت، از عناصر لازم جرم به شمار می‌آید و از این رو هم سوءنیت عام و هم سوءنیت خاص بایستی وجود داشته باشد به گونه‌ای که برای تحقق عنصر روانی جرم جعل از یک سو باید قصد ساختن یا تغییر دادن احراز شود و از سوی دیگر سوءنیت خاص که همانا قصد ضرر زدن مادی یا معنوی می‌باشد نیز لازم است. این در حالی است که در ماده ۷۳۴ قانون مجازات اسلامی صرفاً از عبارت به طور غیرمجاز استفاده شده است هرچند همان‌طور که خاطر نشان ساختیم به نظر می‌رسد قانونگذار در پایان این کلمه در صدد اشاره به عنصر روانی جرم جعل بوده است. در تحلیل عنصر روانی جعل سنتی، عنصر روانی آن عمد می‌باشد. این در حالی است که با توجه به ابهام موجود در ماده ۷۳۴ (ماده ۶ قانون جرایم رایانه) قانون مجازات اسلامی به نوعی وضعیت عمد یا غیرعمد آن روشن نیست و از این رو شائبه ایجاد می‌گردد که در تحقق جرم جعل رایانه‌ای با عنایت به عبارت به طور غیرمجاز سوءنیت شرط نمی‌باشد و هرگاه مرتکب صرفاً به صورت غیرمجاز مرتکب مصادیق بندهای الف و ب ماده ۷۳۴ گردد برای تحقق جرم جعل رایانه‌ای کفایت می‌کند. اما نظر دقیق‌تر آن است که اصول کلی حقوق جزا و تفسیر قوانین به نفع متهم اقتضای آن را دارد که سوءنیت در ارتکاب جرم جعل رایانه‌ای همچون جرم جعل سنتی امری لازم و ضروری است. در واقع باید گفت «نکته قابل توجه این است که قانونگذار برای بیان عنصر روانی و مادی از اصطلاحات عام مانند غیرمجاز و تغییر استفاده نموده است تا شمول حداکثری مصادیق را در پی داشته باشد لکن اصطلاحات عام برخلاف رویه قانونگذاری جزایی می‌باشد و امکان تفسیر موسع قوانین را فراهم می‌سازد و باعث تضییع حقوق شهروندی می‌گردد» (گرایلی، پیشین، ۱۷۲).

۴-۳. اعمال مجازات متفاوت در جرم جعل رایانه‌ای در مقایسه با جعل سنتی

در این خصوص ذکر چند نکته مهم لازم و ضروری است: نخست، اینکه در سیاست جنایی تقنینی در خصوص جرم جعل رایانه‌ای از جهت مجازات، تفاوتی میان جعل رایانه‌ای و استفاده از سند مجعول رایانه‌ای چه در ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیک و چه در مواد ۶ و ۷ قانون جرایم رایانه‌ای (مواد ۷۳۴ و ۷۳۵ قانون مجازات اسلامی) وجود ندارد به گونه‌ای که به عنوان مثال ماده ۷۳۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به این موضوع تأکید نموده که هر کس با علم به مجعول بودن داده‌ها یا کارت‌ها یا تراشه‌ها از آنها استفاده کند به مجازات مندرج در ماده ۷۳۴ که حبس و جزای نقدی است محکوم خواهد شد. این در حالی است که در مواد ۵۲۳ و ۵۲۴ تعزیرات ۱۳۷۵ که در خصوص مجازات جعل و استفاده‌کننده از سند مجعول می‌باشد مجازات متفاوتی

پیش‌بینی شده است و البته اینکه در اعمال مجازات برای جرم جعل رایانه‌ای برخلاف بسیاری از مصادیق جرم جعل سنتی مجازات کمتر و خفیف‌تری استفاده شده است. این در حالی است که ماهیت و اهمیت و جایگاه جرم جعل رایانه‌ای اقتضای آن را دارد که مجازات بیشتر و شدیدتری در خصوص جرم موصوف نسبت به نوع سنتی آن اعمال گردد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق مهم‌ترین مفاهیم و مبانی قانونی جعل رایانه‌ای مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت و گفته شد که نخستین قانون مرتبط با جعل رایانه‌ای ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ بوده است که از پاره‌ای مصادیق مرتبط با جعل سنتی مندرج در ماده ۵۲۳ قانون تعزیرات بهره گرفته است و انطباق و مطابقت خاصی با عناصر جعل رایانه‌ای ندارد. از سوی دیگر قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ تلاش نمود که در ماده ۶۸ خود تا حدود زیادی با ارایه مصادیق تخصصی مرتبط با جعل رایانه‌ای خلأ جرم‌انگاری جعل رایانه‌ای در نظام حقوقی ایران را پر نماید. اما باز به جهت آنکه قلمرو و شمول ماده قانونی مرتبط با جعل رایانه‌ای در قانون تجارت الکترونیکی صرفاً در خصوص مواردی است که در بستر مبادلات الکترونیکی تجاری مرتبط با قانون موصوف انجام گیرد این قانون نیز نتوانست به خوبی تحول خاصی در خصوص جرم‌انگاری جعل رایانه‌ای ایجاد نماید تا اینکه در سال ۱۳۸۸ و با تصویب قانون جرایم رایانه‌ای، مواد ۶ و ۷ آن، تا حدود زیادی توانست ضمن توسعه مصادیق جعل رایانه‌ای به طور عام‌تری موضوع جعل رایانه‌ای را طرح نموده و به عنوان مهم‌ترین عناصر قانونی جعل رایانه‌ای مطرح گردد؛ موادی که با نسخ مواد ۷۲۶ الی ۷۲۸ تعزیرات ۱۳۷۵ و با تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مواد ۷۳۴ و ۷۳۵ این قانون عیناً گنجانده شدند. به نظر می‌رسد سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم جعل رایانه‌ای از ویژگی‌های خاصی برخوردار بوده و می‌باشد که مهم‌ترین آن‌ها به قرار ذیل می‌باشد:

۱- تعدد قوانین مرتبط با جرم جعل رایانه‌ای به گونه‌ای که هر یک از این قوانین تفاوت‌های خاص و قابل توجهی با یکدیگر دارند چنانکه ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح که ظاهراً در خصوص جعل رایانه‌ای ارتكابی از سوی پرسنل نیروهای مسلح می‌باشد عمده‌تاً از نظر مصادیق و مفهومی انطباق بیشتری با جرم جعل سنتی داشته و از طرف دیگر قلمرو شمول و مصادیق جرم جعل رایانه‌ای در دو قانون تجارت الکترونیکی و جرایم رایانه‌ای نیز تا حدود زیادی با یکدیگر تفاوت دارند؛

۲- فقدان تخصص و تخصص‌گرایی لازم در وضع قوانین مرتبط با جعل رایانه‌ای که به وضوح می‌توان آن را یکی از چالش‌های مهم در مسیر جرم‌انگاری جرایم رایانه‌ای و از جمله جعل رایانه‌ای دانست؛

۳- استفاده از اصطلاحات عام در قانونگذاری مرتبط با جرم جعل رایانه‌ای همچون کلمه غیرمجاز مقرر در ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای (ماده ۷۳۴ قانون مجازات اسلامی)؛

۴- اعمال مجازات متفاوت در جرم جعل رایانه‌ای در مقایسه با جعل سنتی نیز از دیگر موضوعات و ویژگی‌های خاص سیاست جنایی تقنینی ایران در خصوص جرم موصوف می‌باشد.

منابع

کتاب:

- ۱) باستانی، برومند، ۱۳۸۶، جرایم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌ای نوین از بزهکاری، تهران، انتشارات بهنامی.
- ۲) عزیزی، امیرمهدی، ۱۳۹۴، حقوق کیفری جرایم رایانه‌ای، تهران، انتشارات مجد.
- ۳) گلدوزیان، ناصر، ۱۳۹۱، بایسته‌های حقوق جزای اختصاصی (۱-۲-۳)، تهران، انتشارات میزان.
- ۴) مصدق، محمد، ۱۳۹۴، شرح قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، با رویکرد کاربردی، تهران، انتشارات جنگل.
- ۵) میرمحمدصادقی، حسین، ۱۳۸۵، حقوق کیفری اختصاصی، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران، انتشارات میزان.
- ۶) نوریها، رضا، ۱۳۸۳، زمینه حقوق جزای عمومی، تهران، انتشارات گنج دانش.

مقالات

- ۱) ایازی، رضا، ۱۳۸۹، قوانین و جرایم رایانه‌ای، نشریه مطالعات بین‌المللی پلیس، شماره ۳.
- ۲) زارعی، محمدحسن، هوشیاران، حامد، ۱۳۸۸، مبانی حقوقی تجارت الکترونیکی، فصلنامه راهبرد، سال هجدهم، شماره ۵۰.
- ۳) طارمی، محمدحسن، ۱۳۸۶، گذری بر جرایم رایانه‌ای، نشریه ره‌آورد نو، شماره ۲۱.
- ۴) گرایلی، محمدباقر، ۱۳۸۹، بررسی جعل و تخریب و اخلال رایانه‌ای، آموزه‌های حقوقی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۴.
- ۵) نجفی‌توانا، علی، ۱۳۸۶، تعارض و انسداد در سیاست جنایی ایران، نشریه تحقیقات آزاد، شماره ۱.

پایان‌نامه‌ها

- ۱) تورنگ، حبیب‌اله، ۱۳۹۱، بررسی جرم جعل رایانه‌ای در حقوق کیفری ایران، پایان‌نامه جزا و جرم‌شناسی، تهران، دانشگاه آزاد تهران جنوب.